

U zaključnom, dvanaestom poglavlju pokušava Edwards dati odgovor na neka pitanja bitna za tumačenje Heziodove umjetnosti. Na pitanje da li je Heziod bio usmeni pjesnik ili je stvarao uz pomoć pisma on drži da treba uzeti u obzir Kirkovu distinkciju: izvorno, autentično pjevanje u formulaičkoj tradiciji i namjerno, svjesno komponiranje u usmenom stilu. Općenito, on drži da Heziod stoji u bitnim osobinama stila vrlo blizu Homeru. Te su bitne osobine:

a) poštovanje načela ekonomije, b) prirodno razvijanje formulaičnosti, i c) tradicionalne posebnosti ritma (spondejski stihovi) i opkoračenja. Osobito neke inovacije u formulaičnosti upućuju, misli Edwards, na auditivnu komponentu, dakle na usmeno pjevanje. No postoje i neki indiciji koji bi upućivali na pomisao da je pri nastanku Heziodovih epova i pismo igralo neku ulogu: tu se ne može upotrijebiti argument velikog opsega epova kao kod *Ilijade* i *Odiseje*; s druge strane, one su u pogledu kompleksnosti i unutrašnjih unakrsnih referencija daleko iznad svega što nam je sačuvano od Heziodova rada. No neobično je da je jedan usmeni ep upućen poimenice nekoj osobi (Persu). Tu nema bezimenog, sakrivenog epskog pjevača: Heziod govori o sebi. Ep izrasta iz posve realno društveno-ekonomske situacije. Heziodova je poezija osobna u smislu u kojem je to Arhilohova ili Solonova, ali nikako Homerova. Bilo bi neobično da se takva djela prenose usmenim reproduciranjem kroz mnogo generacija pjevača. Pa ipak Edwards drži da su elementi usmenog načina pjevanja pretežni i da je vjerojatno Heziod još bio duboko urastao u usmenu tradiciju pjevanja.

U pitanju dijalektalnog uticaja na Hezioda Edwards nalazi da se njegov jezik razlikuje od Homerova ne toliko u nekim ne-homerskim riječima, koliko u znatno jačoj jonskoj obojenosti. Beotskih elemenata ili uopće nema ili ih je vrlo malo, pa ne-homerske elemente treba smatrati pozajmicama iz raznih kopnenih dijalekata.

Što se tiče jednostavnog autorstva korpusa, unatoč znatnoj različitosti u predmetu između *Teogonije* i *Poslova i dana* njihov je jezik toliko sličan da nema razloga sumnjati u istog autora. No *Štit* se i u jeziku i u metrici prilično odvađa, pa su tradicionalne sumnje u Heziodovo autorstvo po Edwardsovu mišljenju opravdane. S druge strane, nema opravdanja za izbacivanja pojedinih dijelova oba dulja epa, jer analiza jezika i stila pokazuje tipično crte Heziodova načina izražavanja. I ovdje je, naravno, odlučno pitanje usmenosti. U pogledu završetka *Teogonije* Edwards se ne priklanja Westovoj atetezi: on ne tvrdi da su ti stihovi autentični, ali drži da jezični argumenti atetezu ne podupiru.

Najzad, u pitanju Heziodova kronološkog položaja oskudnost epigrafskog materijala jako otežava apsolutno datiranje. Što se tiče relativnog datiranja, prvenstveno u odnosu na Homera Edwardsova analiza jasno pokazuje da su obojica stvarala u istoj pjesničkoj tradiciji, a da lingvistički razlozi upućuju na posterioritet Hezioda. Da bi se moglo prihvatiti Westovo datiranje Hezioda prije Homera, potrebni su, misli autor, argumenti mnogo jači od dosada navedenih.

Edwardsova se knjiga odlikuje temeljitim poznavanjem literature, jasnim i objektivnim stilom, opreznom triježnošću, izbjegavanjem apodiktičkih tvrdnji i nedokazivih teorija. Nema sumnje da je ona ozbiljan znanstveni prilog proučavanju jednog od najstarijih evropskih pjesnika.

Z. Dukat, Zagreb

HANS DILLER, *Kleine Schriften zur antiken Literatur*, hsg. von H.—J. Newiger u. H. Seyffert, München 1971, C.H. Beck, 646 str.

65. obljetnica života uglednog kielskog filologa Hansa Dillera (rođenog 1905) prikladno je obilježena izdavanjem dvaju zbornika njegovih manjih radova, od kojih jedan sadrži rasprave o antičkoj medicini, za koju je Diller jedan od najuglednijih specijalista pa je primio i doktorat honoris causa kielskog Medicinskog fakulteta, a ovaj radove o antičkoj, pretežno grčkoj kniževnosti.

Napustivši rano pravne nauke, posvetio se Diller klasičnoj filologiji i postigao briljantnu akademsku karijeru: doktorirao je sa 25 a habilitirao sa 27 godina, oboje radovima na spisima iz Hipokratova zbornika; sa 32 godina postaje izvanredni (planmäßiger außerordentlicher) a već sa 37 redovni profesor. Velike zasluge stekao je svojom uredničkom djelatnošću (časopis „Hermes“, zbirka „Zetemata“ itd.). Nije

dosada izdao nijedan rad u obliku knjige, no između stotinjak rasprava, od kojih su najznačajnije uvrštene u oba zbornika, ima takvih kojima se s pravom može uvrstiti među najuglednije stručnjake za povijest antičke medicine i književnosti u svijetu.

Stotinjak radova kroz 35 godina: reklo bi se, ne baš osobito plodan učenjak, osobito ako se uzme u obzir da među radovima iz recenziranog zbornika gotovo polovinu čine prikazi knjiga. No Diller se uvijek isticao sklonošću da u sažetom, mirnom i jezgrovitom članku ili čak recenziji iznese ono što bi drugi možda razvio u čitavoj knjizi.

Diller danas opravdano vrijedi kao jedan od najboljih poznavalaca Sofokla i ne tako davno izražena je želja koju su dijelili mnogi da napiše o njemu knjigu (H.F. Johansen u „Lustrumu“ 7/1962). Dosad ta se želja nije ispunila i sve što je Diller o Sofoklu objavio tri su članka od nekih pedesetak stranica koji mi se čine najvrednijim u zborniku. To su znameniti radovi „Göttliches und menschliches Wissen bei Sophokles“, „Über das Selbstbewußtsein der sophokleischen Personen“ i „Menschen-darstellung und Handlungsführung bei Sophokles“, objavljeni između 1950. i 1957., a kasnije više puta pretiskivani u raznim drugim edicijama posvećenim Sofoklu. U njima Diller je sažeto izrazio neke od osnovnih pravaca kritičkog prosuđivanja Sofoklove tragedije koji danas prevladavaju u proučavanju toga pjesnika: problem ljudske ograničenosti i s time povezano pitanje Heraklitova utjecaja na Sofokla, pitanje tragičkog heroja, problem analize na temelju tzv. „ključnih riječi“ (isp. npr. B.M.W. Knox, *The Heroic Temper*, Berkeley/Los Angeles 1966), problem likova u tragediji itd. Zdrav, oprezan i pouzdan sud, temeljito poznavanje literature i istančan osjećaj za ljepotu Sofoklove umjetnosti daju osobit pečat tim radovima. Poglavlje o grčkoj tragediji (Sofoklovoj i Euripidovoj, jer o Eshilu Diller nije dosad ništa pisao) najveće je u zborniku, ali pažnju zaslužuju i ostala: o ranijoj grčkoj književnosti (osobito dva veća rada o Heziodu), o grčkoj filozofiji, te o grčkoj historiografiji (uglavnom Herodot i Tukidid; ističu se dvije veće rasprave iz 1962). Vidimo da je Diller pisao uglavnom o tzv. centralnim temama, o „velikim“ autorima, kako se ponekad nazivaju.

Znatno manje objavio je Diller o rimskoj književnosti, a od značajnih pjesnika pojavljuju se ovdje samo Lukrecije i Ovidije. Rasprave o rimskim piscima potječu iz predratnog ili ranog poratnog razdoblja Dillerova rada. Zbornik zaključuju dva manja članka raznorodne tematike.

Budući da su neki od tih radova bili tiskani u časopisima do kojih nije uvijek lako doći, ovaj će ih zbornik učiniti pristupačnima i širem krugu filologa i znalaca. Šteta je samo što će razmjerno vrlo visoka cijena knjige biti za mnogo vjerojatno nesavladiva prepreka.

Dillerovi „Kleine Schriften zur antiken Medizin“ objavljeni su u izdanju berlinskog izdavača de Gruytera.

Z. Dukat, Zagreb.

HARALD PATZER, *Dichterische Kunst und poetisches Handwerk im homerischen Epos*, Sitzungsberichte der wissenschaftlichen Gesellschaft an der Johann Goethe-Universität Frankfurt/Main, Band 10, Jahrgang 1971, Nr. 1, Wiesbaden 1972, Steiner, 49 str.

Ovo i slijedeće djelo recenziraju se zajedno zato što dobro odražavaju današnju situaciju njemačke homerologije: oba su radovi uglednih grecista, oba izvještaji pročitani na sjednicama poznatih njemačkih znanstvenih društava, oba nevelika opsega, ali su u pogledu pristupa homerološkoj problematici dijametralno oprečna.

Na početku svog rada Patzer ukratko oslikava situaciju u studiju Homera u svijetu i Njemačkoj u naše dane. Poznato je da je Njemačka bila posljednja zemlja u kojoj je Parryjeva teorija o usmenom karakteru homerskih epova bila prihvaćena. Još 1954. mogao je Dodds u svom Forschungsberichtu za Platnauerov zbornik „Fifty years of classical scholarship“ konstatirati da je Parryjev rad u srednjoj Evropi gotovo nepoznat. Jedinu je izuzetak Lesky, ali — ne zaboravimo! — Lesky je Austrijanac. Patzer navodi kao osnovne razloge tome činjenicu da je analitička kritika potekla